

ի կողմանէ Վաղղիոյ . բայց ինչպէս որ մօտ թիւեր՝ ընդգէմ իւր բոլոր կենաց գիտաւորութեամբը , ըստ արդարեայ թող տալու զՊապը , նոյնպէս շատ չանցած՝ անհրաժեշտ և անողորմ թաղաքային օլոստ մի հարկաւոր պիտի ընէ զըստանումը եկեղեցւոյն ի տէրութենէն : Եւ այս բանին համար բաւական է Պիոս Խնեկորդին մօհը և բարձրանալը ի քահանայապետական աթոռն՝ Պապի մը որ անձնանուէր եղած ըլլայ իտալական կառավարութեան : Մեր այս զրուցածներէն կըտեսնուի թէ որչափ մեծ կարեւորութիւններ շաբաթ օրուան երեսփոխանական նիստին վեհաքառութիւնը , վասնզե աշխարհական իշխանութեան վրայօք խօսելով՝ ազգային ժողովը Վաղղիոյ կղերին կացութեանը վրայօք խօսեցաւ , և մօտիկ թիւեր՝ անմիջապէս թիւնը վճռելով՝ նախասահման տնօրէնութեամբ մի , վճռեց զբաժանումը եկեղեցւոյն ի տէրութենէն : Դուքէ այս կէտը իւր ուշադրութենէն խուսափեցաւ . բայց անշուշտ անոր վախճանին դէմ գանդատողը մեք պիտի չլինինք :

ԱԶԳԱՅԻՆ

Մանչեսթէրի Հայոց եկեղեցւոյն արժանաւոր տէր Երանէ քահանային առ մեզ գրած նամակէն հետեւեալ աղջային տեղեկութիւնները կը քաղենք :

Ի 13 Դեկտեմբեր 1870 ժամանակ ի Մանչեսթէր , գտի զեկեղեցւոյն անկատար , քանզի ինչ ինչ թերութիւնք էին նորա : Իբրեւ եղև լրումն թերութեանց , ի ներկայ 1871 թուականի փրկչին՝ Յովնայի օծում և տեսնաւ զրեցաւ յանուն ամենասուրբ Երրորդութեան նորակառոյց ազգային եկեղեցւոյն որ ի Մանչեսթէր . ի նոյն օրէ սկսեալ յամենայն կիրակի ի կատարի ժամերգութիւն և խորհուրդ սրբոյ պատարագի . և յամենայն ժողովուրդք յեկեղեցւոյն ամենայն ջերմեանով և սիրտով մատուցանել քաղցօս , և միմիկ արին ի միմիկալութիւնս :

Եկեղեցւոյն է յոյժ վայելուչ և գեղեցիկ ըստ երկայնութեան , լայնութեան և բարձրութեան . ունի մի աւագ խորան միայն , յորում է սեղան սուրբ Աստուածածնի . և աւագան յորմի տվարդման դասուն քնդ տատնահաւ խորանին , նոյնպէս և այլն ամենայն ըստ կարգի Արտաքոյ աւագ դրան տաճարին զրեալ է ոսկեզօծ անդրիսկան գրով « Առնիկն Զըրջ , հոյի Դիւնիկի » . այսինքն Հայոց եկեղեցւոյ սուրբ Երրորդութեան : Ունի տուն մի ևս գեղեցիկ յորում բնակի վարդապետն կամ քահանայն . շուրջանակի է ընդարձակ պարտէզ որով աւելի քան զմի կանգուն բարձր է ի վերայ վանդակ երկաթեայ :

Թիւ ազգայնոց աստ բնակիւց՝ հասանի երբեմն մինչև ի յիսուն . ի սոցանէ մեծագոյն մասն են պօսեցիք և ըզ-

թեան մի հետ գտաւ ունենալու լինին : Առանձին եղած ժամանակ կանարգեն և իրենց եկեղեցւոյ շանթերը կարծուկեն մի վրայ . իսկ տեսութեան ժամանակ անխնայ տիր կըմտնին մեզ , հաւատար քրիստոնէութիւն քալողով , միմիկ և միարանական քաղցր յորդորանքներ կընեն մեզ : Երբ մեր ժողովուրդն նոր դարձեր ընելու լինին կամ իրենց տօնական օրերը միատեղ պատահին . երբ երևելի ուխտաւորներ բերեն մեր Ս . Յակովբայ վանքը ուխտ ընելու կամ շրջապայլու , անոնց դիմացը ամենայն սիրով տեսակցութիւններ կըլլայ յերկուց կողմանց , և իրենք մեզի աւելի սէր կըցուցնեն և մեծարանք թէ և մենք գիտենք թէ ինչ ձեւեր կ'որ կը բանեցնեն : Բայց երբ այսպէս խնդիր մը պատահի , իսկոյն նոյն հիւրերուն՝ որոնք որ երևելի մարդիկ են , և ամեն մէկը Երրորդային մէկէլ անկիւնը կըբնակի , իսկոյն անոնց կտիւն գրեւ և ծանօթութիւններ տալ մեր վրայօք թէ , կը յիշէք վեհմարտը իշխան կամ գոթի , երբ ձեր հետը Հայոց վանքը գնացինք , մենք ինչպէս և որ աստիճան սիրով վարուեցանք և իրենց պատիւը սրահներ և միշտ կըպահենք , և այլն , և այլն . այլ անոնք ամբողջի և անկիրթ մարդիկ , միշտ մեզի ցաւ կըհասցընեն , մեր իրաւունքը կը յափշտակեն . մեզի քանի յորուր կը քաջաբանեն , մեզի շատ մը զբաղական նեղութիւններ կուտան , և այլն և այլն և այլն : Երբ այս բոլոր Երրորդային որ և իցէ անկիւնը , որ ըսողը խնդրէ չհաւատար թէ Հայոց ազգը անկիրթ է , անբաղաքաւոր է , և միշտ յափշտակիչ ընտրութիւն ունի . իսկ Լատինք սուրբ , անարատ , անմեղ , և միշտ յափշտակեալ : Այս ըսածս ստուգեց Երրորդային բարեկամ մի , երբ տեսութեան եկաւ մեզ , այն ինչ սուրբ Տեղեաց վրայ խնդիր բացուած կը պատկերէ , ըսաւ . « Մինչ սուրբ Երրորդութիւն եկած է՛ի՛

միտնիտցիր . իսկ այլքն յայն ալ քաղաքաց . ամենեքին են երեւելի անձինք և վաճառականք : Իւրաքանչիւր որ ունի ինքեան տուն զործոյ (օֆիս) , պտտուտոր և հաւատարիմ՝ ծանուցեալ են առաջի անդղիացի մեծամեծ վաճառականաց : Զոնուան սոցո կան(1) մասնկալ յոր ջորջեն անդղիացիք . և ի վերայ դրանց զործատանցն տմենեցունց զրեալ է անդղիական գրով (Փափագեան , Քարամանեան և այլն : Ունին ևս թաղական խորհուրդ մի ի հնդկաց անձանց բարեկարգի և գաղտնի քուէարկութեամբ շնորհաւոր . յորոց մին տեսնուցեալ մին տեսնողովր , երկուքն հոգարարձոք և մինն դաժնապետ :

Լուեալ զձեռնարկ բարեպաշտութեան սոցո ի հիմնել զեկեղեցւոյ վեհա . Վերջոց համազգական Ս . Կաթողիկոսի և ազգաւոր Քահանայապետի որոց Էջմիածնի , և անմտաց ունելով զսակաւաթիւ հօտ վարաւոր իւրոց որ ի Մանչեսթէր և ի շրջակայն , գրեալ է զմի օրհնաբեր կոնգրակ ազգու խրատականօք՝ որ ժամանակաց ի 4 Յունիսի 1871 , ընթերցաւ յատենի եկեղեցւոյ և ոչ սակաւ ուրախութիւն և միմիկարութիւն աղբիւսց առհաւ սարակ ամենեցուն պանդխտացեալ սրտիցն :

Մեծապատիւ Մեկքոն աղա Յ . Մադուտեան՝ որ զինք Ս . Զատիկն ի հայրենիս իւր ի քաղաքը դարձեալ էր , այժմ ի վերադառնալն ի Մանչեսթէր բերեալ ընդ իւր զմի Աւետարան ճաշակ տալով ի սուրբ Երրորդութիւն , ոսկեզօծ կազմեալ և գեղարուեստիւ արժաթապետեալ նուիրեաց սուրբ եկեղեցւոյն Մանչեսթէրի հոգեւոր ընծայ՝ պտուղ իւրն առաքինի պտին . զոր տէր Յիսուս ի փառս իւր համարեցի :

Մնամ միշտ բարեմաղթող վասն ձերք յարգութեան Երեսն յետին քառանգայ Պալապանեան Պարտիզակցի :

Մնամ ի Հայրապետական կոնգրակին օրինակը , զորմէ յիշատակութիւն եղած է յառաջնեմաց նամակին մէջ :

Գեորգ Ժառայ Բրիտանոսի և անհաստնելի կամօն Աստուծոյ եպիսկոպոսապետ և կաթողիկոս ամենայն Հայոց ծայրագոյն Պատրիարք համադրական նախամեծար Աթոռոյ Արարատեան առաքելական մայր եկեղեցւոյ

(1) Խիստ գովելի կըգտնենք Մանչեսթէրի Հայոց այս քնքարքք , այսինքն իրենց հայրամուտական եան մասնիկը հաստատուն պահելը . միեզեղեռն բազում ի մեզ երրորդական սովորութեան նետեկելով կվերցնեն զնոյն մասնիկը , եւ առանց եան մասնկան կըբերեն իրենց մականունը : Մանչեսթէրի Հայոց քառանգային գրաբառ գրելն եւս գովութեան արժանի կընամարիմ . քանզի երբ մեր հոգեւորականներն ալ գնեն երբեմն զգրեմ գրաբառ , յայնմամ կընաստատուի ազգայնոց ումանց կարծիքը քի գրաբառ , լեզուս մեռեալ է :

Երբ տեղեց կըտեսնուր զորութիւնները , (ըստ իմա Յրանչիսկեանք) կըկարգայի , ըստ այնմ իմ միտքս մէջ այնպէս հաստատեալ գիտելի որ ի սուրբ Երրորդութիւն Հայք և Յոյնք միշտ յափշտակել են . և Յրանչիսկեանք յափշտակեալ . իսկ երբ սուրբ Երրորդութիւն կըլլայ և 2—3 տարի ալ աստ մնալով քանի մը խնդիրներու ալ ախանաւտեւ եղաց , այժմ կըխոստովանիմ՝ և միշտ պիտի ըսեմ որ սուրբ Երրորդութիւն մէջ միշտ Լատինք են որ կուզեն այլոց քրիստոնէից տեղերը յափշտակել . և անոնցմէն աւելի յափշտակութեան հետեղ ազգ չկայ : Ուրեմն ալ զու մտածէ թէ ի՞նչ տարաձայնութիւններ կ'ըլլէ խեղճ Հայոց ազգին վրայ , որ միշտ խաբուել է , և միշտ յափշտակուել է , միշտ հալածուել է , նախաւորուել է , և միշտ իրաւունք ունենալով աղաչել պաղատել է , և միայն նո՛ւ , նո՛ւ , նո՛ւ , պատասխանն առնելով ցաւ ի սիրտ կորագրուի ետ դարձել է :

Բայց ա՛յ բաւական է՝ որ ասոնց յափշտակութեանց , հայհոյութեանց , նախատանաց , սուտ սիրոյն և համեղ լեզուացն և այլն և այլն և այլն խաբուեցանք , ալ խաբուելիք չունենք անոնց , և ոչ անոնց ըրած սպառնալիքները զմեզ կըվրդովեն մեր արդար սեպհականութեան վրայ . միայն իրենք իրենց ինչ ըլլալը , սրտեքնուն մէջ մեր Ս . Յակովբայ սեպհական վանուցս վրայ ինչ ծածուկ խորհուրդներ ունենալին յայտնեցին , և այն ձեղնման վեհմա . քաղաքագէտ և միանգամայն օտանեան բարեխնամ տէրութեան երևելի Վէլգրի մը և վեհմա . քննել Միսիոն Էֆէնտիկի պէս տաղանդաւոր անձանց :

Խորոք կըվերջանան վեհմարտը Տեղեաց ինչպէս սկիզբը և մէջը , նոյնպէս և վերջը՝ ըսելով թէ այսուհետեւ ոչ երբեք կընամ զԼատին միարանութիւնն ընդունել իմ ազգային սեպհական վանուցս մէջ . որ ահա ստով

սրոյ կաթողիկէ Էջմիածնի՝ ազգասէր և Աստուածասէր հարազատ որդւոց առաքելական սուրբ Եկեղեցւոյն Հայաստանեայց և մեր , բնակեցոյ ի Մանչեսթէր և ի շրջակայն նորին՝ բազմապի ողջոյն և օրհնութիւն ի Բրիտանո Յիսուս :

Ո՛ր տեսեալ զարեւոտան ազգացն զհոյսոյք պլլ յառաջագիւղութիւն ի մարզս բազմատեսակ գիտութեանց՝ ոչ ի խնդ անկեղծ՝ եկեալ բերկրեցի և ազգին խրու՛մ զնոյն չմայթ իցէ զյառաջագիւղութիւն : Եւ ո՛ր քան զմեզ առաւել ցնծապի , սրտալիր բերկրութեամբ յորժամ տեսնուիցէ , զի և յազգի մերում գտանին յաջողածուն և ճարտար վաճառականք , որք հառեալ զձով և զցամաք ի խնդիր երանեն օգտարեք վաճառականութեան , և զորդիս իւրեանց՝ ի պէտս ապագայ պայմանութեան ընդհանուր ազգին՝ ի դարցոս բարեկարգս նոյն ազգաց բարեմտութեամբ զեւտելեն : Եւ ո՛չ այսչափ միայն , այլև տակաւ ի գոյ՛մ զձողեւոր պիտոյնց կատարման գկաւորութիւն չմասնան ի պատ . այլ ըստ պաշտելի օրինակի երանաշնորհ հարցն իւրեանց՝ ուր ուրեք և գիւմեցին զսագեւոր պիտոցս զմասնաձեւա՛լ նախապէս զբարեպաշտ վատակ Սասունաձառն զղացմանց սրտից իւրեանց թողուն՝ ի զարմանս օտարազնեայց , զբարեպաշտութեան իւրեանց . որպէս ի նախնունն հարցն մեր արարեալ են ի բազում վայրս օտար աշխարհայ :

Ձեռնակ բարեպաշտութեան ձերոյ ի հիմնել զեկեղեցւոյն Հայոց ի Մանչեսթէր հոգեւոր գործակցութեամբ արժաւորեմ վարդապետի , անշուշտ եղիցի յապագային արձան մշտաւ և անգրգուշելի Աստուածաշնորհութեան հայկական սերնդոց առաջի օտար ազգաց , և յորատեսութիւն պայմանութեան նորակոնոց եկեղեցւոյն՝ պատճառ ուրախութեան մեր և համարեն հասարակութեան Սարմապեանս գրոհի , եթէ զհաւատոյն ձերոյ և զնախնական ուղղութեան անթերի պահպանեալ զգիւմեցմունս՝ խորշկով ի նմանութենէն համազգեանց ձերոց երկերիւր և աւելի ամօք յառաջ ի նոյն արեւտան երկիրս մշտապայծառ երբեմն զարգացելոյ , և յանանկալս օտարացելոյ ի ծոցոյ հիմնեալ բաղնակիւ եկեղեցեաց՝ իւրեանց իսկ փոթեւանդն ջանիք կանգնեցելոյ :

Բայց ի ժող ունելով զայժմ ման հանգամանս սիրեցեալ որդւոց մերոց՝ յուսամք Աստուծով զի հաւատն հոգեւոր հանգամանք մնալով ի սրտի ձերում , ապէ՛ տեղի ցանկութեան լուսաւորելոյ զիտպանեցեալ միտս ուսումնաճարաւ որդւոց ձերոց՝ որք « գրարին ի բարին ժողովելով յամանս՝ զխոտանն ի բոց ընկեցեն » և միտս բազմութիւ երբայ իւրեանց լինելին տղիւր մարահոս ջրոյ կրթութեան և դաստիարակութեան :

Յեցեալ յայս միմիկ արական միտս , օրհնելով օրհնեմք սրտալիր շնորհակալութեամբ զվաստակաձեր և մայր իմք Սարաչէն տիեզերաց , զի անկիւն պատեալ ի յուսոյ մերմէ տեսցուք զձեզ արժանաւոր ժառանգս նախա-

երեք նիստ եղաւ միայն Ս . Յակովբայ վանուցս խնդրոյն համար , որով վրայ բաւականն աւելի խօսեցաւ , և զուր վեհմա . Տեղաք ունեցելիւ եղաւ . ուրեմն շննայ ինչ ծածուկ որ չխօսուի , և շննայ գաղտնիք որ չյայտնուի . ահա իմ արդար իրաւունքս արեւի նման յայտնուեցաւ , թէ պէտեւ արդէն յայտնի էր : Ուրեմն Տեղաք իմ , այս քանս բաւական համարելով՝ թէ և զուր ալ բաւականն աւելի ձանձրացաւ . կընդլրեմ՝ այս խնդրոյն վրայօք մեր նուաստութիւնը կրկին շննայցնէք . վասնզի ինչպէս յայտնեցի երկրորդ նիստին մէջ ալ , այս գործը իմ ձեռքս եղաւ , այսուհետեւ ես այս գործը վերջացած գիտեմ , և չունիմ այլ ևս ըսելիք , և ինչպէս իմ ազգային Վարչութեանս արդէն գրած խնայուցած էի , այս անգամս վերջնական կերպիւ պիտի տեղեկագրեմ բոլոր անցքերը որք անցին . և եթէ այսուհետեւ Լատինք կրկին զմեզ դատ կոչելու լինին , ոչ զալիւ ունիմ և ոչ բան մը խօսելիք , ալ նոյն խնդիրը աղջային Վարչութիւնը և ընդհանուր Հայոց ազգը զիտ՝ ըսելով՝ վերջացոյց :

Բաւական միջանկեալ խօսակցութիւններ ըլլալէ զինի՛ վեհմա . Միսիոն Էֆէնտիկն յու ելցուց սակ թէ՛ իմա ցանք Ս . Յակովբայ մասին ձեր վերջնական որոշումը . սուրբ Փրկչայ վանուց (որ է տուն Կայիախայի) համար ինչ ըսելու էր , որ Լատինք նոյնպէս տարին մի անգամ իրարմարազեն եղիք՝ ձեզմէ հրաման խնդրելով :

Սրտազան Հայրը որ այսպիսի տաղտեղալի և սրտամաշ խնդիրն աղաւտած կըկարծէր զինքը , երբ այս նոր առաջարկութիւնը լսեց , զարմացաւ , և դարձաւ ասոյ « Էֆէնտիկ , կըզարմանամ Լատինաց նոր յարուցած խնդրոյն վրայ . այսպէս տարաւոր խնդիրներն ինչ քաւտ պիտի քաղեն , ի հարկէ ինչ որ լսեցին Ս . Յիւրկոյն խնդրոյն վրայօք՝ սուրբ Փրկչայ վանուց համար

Հարց մերոյ ազգասիրաց Արամայ և Հայկայ և զհետեւ զայն նոյն կենդանութեամբ օրինակի արտաբերուի զարարեալն Ստուած յաջողել ձեզ յամենայնի զմեռնարկս հոգեւորս և մարմնականս, հանդերձ քաջառողջ կենօր տիրապարգեւ գերդաստանաց ձերոյ :

Ողջ լերուք և օրհնեալք յԱստուծոյ և յամենայն սրբոյ նորա և ի մէջ :

ԳԼՍԲԳ Գ.

կարողիկոս ամենայն Հայոց :

Ի Ս. Լ. Եւթովին 23 Հոկտեմբերի 1869 :

Տարակոյս չունենալով թէ բարեւեր հասարակութիւնը աւելի սիրով պիտի կարգայ ազգային վարժարանաց յառաջդիմութեան օգտակար տեղեկութիւնները քան զինաստեղծ բանականութիւնները, որ ժամանակէ մը ի վեր Կ. Պօլսոյ ազգային լրագրաց էջերը զբաւած են ի ցաւ սրտի ազգին ողջամիտ և խաղաղասէր մասին, յօժարամիտ կը հրատարակեմք հետեւեալ նամակը, զոր Լ. Եւթովին յաղարկած են :

Լ. Եւթովին, 14 Յուլիս 1871

Հարգոյ խմբագիր Արշալույս :

Հայոց ազգին համար եթէ յուսոյ տեղի մը դեռ կրկանուի, այն ուրիշ բան չէ եթէ ոչ դպրոցը : Եւթովին և ուսումնասէր անձանց համար ալ չկայ տեղի գեղեցիկ, աւելի սիրելի լուր մը քան զայն որ դպրոցներու յառաջդիմութեան կը վերաբերի : Ուստի իբրեւ բոլոր ազգին ուրախութիւն լուր մը կը փութամք ձեր ազգօրոյս լրագրոյն փնջոյս հրատարակել Լ. Եւթովին Լ. Եւթովինի զպրոցին գրեթէ մէկուկէս տարուան մէջ ունեցած զգալի յառաջդիմութիւնը :

Էջեւալ տաւր Օ. Միսնիոյ վիճակին մէջ է, որ գրեթէ 120 ընտանիքէ բաղկացեալ ազգայինը դեղեցիկ դպրոց մը ունին : Եւթովին ազգասէր և ուսումնասէր բնաւորութեան յայտնի ապացոյցներն են իրենց դպրոցը և անոր վերաբերեալ հաստատուն կառուածները : Սրոյ իւրաքանչիւրը մէկ մէկ բարեպաշտ անձ կառուցեր և թողոցներ է յանձնաժողովի իր անուան :

Հիւլիս 5ին քննութեան հանդէսը կատարուեցաւ ի ներկայութեան տեղոյս զաւթամ Կէլին, գաւառէն ու ալլազիկաց և յունաց բոլոր երեւելի անձանց և խումր բաղնիքեան ազգայնոց : Հարցոյ տէր, ճշմարտի ուրախութիւն և զարմանք ազգից ինձ երբ աշակերտք և աշակերտուհիք որոց ամենէն չափահասը հաշիւ 12—13 տարեկան կայ, քաջ պատասխանատու հանգիստացան հետեւեալ քանութեան մէջ :

Վերականութիւն աւարտեալ և վերլուծութիւն : Խորագրութիւն յաշարհագրութեան ի գրաբառ : Լ. Եւթովին պատմութիւն, քրիստոնէական վարդա-

դպեւորութիւն, և սրբազան պատմութիւն Աւետարանի՝ աւարտեալ :

Լ. Եւթովինի մասն աւաջին և երկրորդ, ուսումնական և բնական :

Թուաբանութիւն, չորս գործողութիւնք :

Դեղագրութիւն : Իսկ երկամեայ արդիւնք տաճ, կերէնի գիր և ընթերցմունք են :

Վննութիւնը առաւօտեան ժամը 1ին (ըստ Տաճկաց) սկսեալ՝ գրեթէ մինչև 5 տեւոյ : Իւրաքանչիւր դասու աւարտման, աշակերտք և աշակերտուհիք առանձին առանձին ճառեր և երգեր կը կարգային : Հետագայ քննութեան դասատուին յօրինած բարոյական խաղ մը խիստ յաջող կերպով ներկայացուցին թատերական ձևով, որ մեծ ազդեցութիւն ըրաւ ոչ միայն մերազնեաց այլև օտարազգի հանդիսականաց : Պարզեալ խումր հանդէսն ալ կատարուելով հետագայ աշակերտք և աշակերտուհիք մըցանակ ստացան, որոնց տնտեսներն իրենց յառաջդիմութեան կարգով ասոնք են :

- Աշակերտք :
- Վահան Ս. Պարտիզպանեան
 - Սիմոն Յովհաննէսեան
 - Սարգսի Յովհաննէսեան
 - Լ. Եւթովինի Կարբիւնեան
 - Գեորգ Դրիգորեան
 - Հակոբ Յովհաննէսեան
 - Հովհաննէս Կարբիւնեան
 - Սարգիս Կարբիւնեան
 - Աշակերտուհիք :
 - Հովհաննէ Հայրապետեան
 - Լ. Եւթովինի Սկիւնիւնեան
 - Վ. Եւթովինի Յովհաննէսեան :

Եւթովին քննութեան հանդէսը հայկաբան դասատուի ազգու տոհմաբանութիւն վերջանալով, բոլոր օտարազգի հանդիսականք իրենց մեծ շնորհակալութիւնը և զօհունակութիւնը նուիրելով թէ՛ ուսումնական դասատուին և թէ՛ թաղական խորհրդոյ մեծարոյ անդամոյ՝ որոց անխնայ օգնութիւն և տնօրինութեամբը ինչ ժամանակի մէջ աշակերտք այս աստիճան յառաջացած են, մեկնեցան մեծ գովեստներ տալով Հայոց ազգին ուսումնասէր բնաւորութեանը : Վ. Եւթովին եւ իբրեւ թարգման զաւթամայ Լ. Եւթովին Հասարակութեան՝ պարտք կը համարեմ շնորհակալութիւն և զօհուն մատուցանել Եւթովին Վահան Վահանի աշակերտ Է. Եւթովինի արտոն Պօլսոյ Մ. Դհիպեանի գաստուին : Որ իւր խոհմը ընթացքով և հայկական լեզուին մէջ ունեցած հմտութեամբը սուղ ժամանակի մէջ դպրոցը այսքան յառաջ տանելով՝ ազգին համարմանը արժանի եղած է լիարժէք :

Սէջ ձեզ ազգային իրաւունքս :

«Յուսով եմ փնտա : Տեսնա՞ք, թէ այս համառօտ խօսակցութեամբս համոզուեցա՞ք ձեզ Որդւոց վանքը երբեք տարբերութիւն չունի Ս. Կաթողիկոս վանքին ի մասին ազգային սեպականութեան, և կը յուսամ զարձեւել թէ այս երկու վանքոց իրաց կրկին հարց և փորձը ներքեւ կարտադրութիւն չմտայ :

«Անհոգ կոյր, ըստ փնտա : Վաղի փաշան, երբեք ձեր իրաւունքները չխորտուիր, մենք մեր տեղեկագիրը պիտի գրենք Պօլսոյ մեր քննութեանը համեմատ, և ի հարկէ իւրաքանչիւրոց իրաւանց համեմատ ամեն մարդ իրեն սեպական ունեցած իրաւունքին տէրն է ի բնէ անտի : յոր վասն կը յուսամ որ՝ քիչ ատենէն այս խնդրոց հրամանները կողան Բարձրագոյն Գահին» :

Այն ինչ ժողովը արձակուելու վրայ էր, յաւելոց խմբագրար Ս. Պարտիզպան վեհա՞մ : Վաղի փաշային խնդրել որ՝ Լատինաց մեզ տուած կրկնաբար ևս յայլու՞մ պահու ունեցող լինին, որ Սիւն լերան վրայ մեր գերեզմանատան մէջ Լատինք երկու դուռն բացած էին յանդիման, յատուր իզուց լի փաշային, փոխանակ թաղապետական օրդոնային վրայ բանալու, և այսպիս չարաչար մեր իրաւանց դուռն են, ինչպէս կանխազգոյն պատմեցաւ պատմութեան սկիզբը, և այն դատիս համար քանիցս անգամ ալ պաշտօնական կերպիւ Պօլսոյ գրուած էր :

«Ինչ և, ըստ փնտա : Վաղի փաշան, այդ խնդիրը մեզ հրամայուածներուն մէջ չէ, բայց քանի որ այդքան կը թախաժեմք, 2—3 օրէն յետոյ անտի ևս կը նայեմք : այս օրերս ուրիշ ստիպողական գործեր ունինք : պէտք է որ զանոնք նախ լինիլընեմք» :

Այսպէս վերջացաւ երրորդ նիստն ալ :

(Պիտի շարունակուի :)

Վերնորքեմ տէր, այս խմբակեանս անկէն մի շնորհակալութիւն ձեր պատուական թերթին մէջ հիւրընկալելու բարեհաճիք, որուն համար շնորհակալութիւնս ընդունելիք մաղթեմք, մնամ միշտ ցանկացող յառաջդիմութեան ազգիս : Ստորագրեալ Սկիւնեան :

Վարդապետ բարեխնամ Լ. Եւթովինի զեռա : Սարգիս արքեպիսկոպոսին՝ քաղաքիս Հայոց ըրած այցելութեան քաղցր յիշատակը՝ դիտեմք որ անշնչ ծնացած է զմեռնացի ազգայնոց սրտից մէջ : վասնորոյ տարակոյս չունիմք թէ բոլոր հասարակութիւնը մեծաւ հաճութեամբ պիտի կարգայ Վերնորքեմ Կերպարտուութեան ազգասիրական խնամք կաւալարեալ Վարդապետ ազգային դպրոցին բարեկարգութեան նկարագրութիւնը : զոր Լ. Եւթովին Վաղիս ամառաբէն քաղելով կը հրատարակեմք :

«Ազգային հոգեւոր դպրոց Վարդապետ :

«Այս երեւելի դպրոցը՝ մեր ազգային միւս դպրոցաց օրինակի պէս՝ իւր սկզբնաւորութենէն ի վեր զանապաշտ շրջաններ ունեցել է : Սենք այստեղ անցելոց վերայ խօսելու միտք չունիմք, վասնզի ազգին մեծագոյն ողջամիտ մասին քաջայայտ է : միայն պարտ կը համարեմք ներկայիս վերայ մէկ քանի տեղեկութիւններ հաղորդել ձեզ :

Եւթովին յայտնի է որ վեհափառ Հայրապետն ազգիս տէր Գեորգ քաջ զիտելով թէ՛ մի ազգի բարոյական և նիւթական երջանկութիւնն կը լինի դպրոցներէց : վասնորոյ իւր հայրախնամ հօգաւարութեամբ իմաստուն և նախատես խորհուրդներով և բարեհաճ բոյր խրախուսանք իւր ամեն ծայրագոյն զբաղմունքներէց աւելի այս դերագոյն գործառնութեան, այն է դպրոցաց բարեկարգութեան հաստատութեան ու շարունակութեան դարձրել է, ինչպէս որ ազգային լրագիրք անգաղար մեզ կը ծանուցանեն : Վասնզի մէկ կողմից դերագա՞հ Սարգիս Լ. Եւթովին ուսումնարանը շինելու, միւս կողմից ամեն հայաբնակ քաղաքաց դպրոցները պայծառացնելու և ծաղիկցնելու տրեւումէ, որոնք իւր ազգասիրական ջանից անելու և կենդանի յիշատակներ կարող են լինել :

Եւթովին ազգաշահ խնամամտութիւնը վայելեց նաև ազգային հոգեւոր դպրոցն Հայոց Վարդապետ, որնոր նոյն Եւթովինեան Հայրապետի քաջալերութեամբ և տեղոյս Լ. Եւթովին սրբազան Սարգիս արքեպիսկոպոսի արթուն և բազմափորձ գործունէութեամբ և գրեթէ իւր առաջին շրջաններէց տարբեր և յառաջդիմ շրջան և ուղղութիւն ստացաւ :

Եւթովին բարեբաւարութիւնը նախընթաց 1870 թուականի Սեպտեմբեր ամսից սկսաւ վաղելու՝ դպրոցական հորիզոնի վերայ կարծես մի կենսատու արեւ ծագեցաւ շնորհիւ Լ. Եւթովինի : Որովայս բարոյական պարափոք բանական բոյսերը սկսան վերնաճիւղել, աճել և զարգանալ : մէկ խօսքով թէ Հայ վարժարանի սեպական յատկութիւնները սկսան սորա մէջ ալլալ ուսմանց ևս աւաւել հայկաբանութեան մէջ սքանչելի հսկայաբայլ ընթացքով աւաճ գնացին :

Դպրոցը առաջմկը բաղկանայ երեք դասարանից և մէկ նախակրթարանից, որոց մէջ կուսանին այժմ 200ի չափ աշակերտք, որոց ուսանելի առակայքն են՝

- Կրօն, Հայերէն, Ռուսերէն, Գաղղիարէն,
- Պատմութիւն Հայոց, (1)
- Լ. Եւթովինի Հայաստանի,
- Թուաբանութիւն,
- Ինչ հանուր աշխարհագրութիւն,
- Ինչ հանուր պատմութիւն,
- Վաղեղագրութիւն,
- Լեզուեցողութիւն :

Եւթովին առաւելայն համար իւրաքանչիւր ամսին ըստ օրինակի բարեկարգ դպրոցաց՝ վարժապետաց համաժաւան վկայութեամբ, տեսչին կողմանէ աշակերտաց, ըստ իւրաքանչիւրոց արժանաւորութեանց վկայականներ են տրվում : Իսկ նախակրթարանի մէջ Հայերէն և Ռուսերէն լեզուաց կարգաւորեալ ընթերցանութիւնք և վայելչագրութիւնք և թուաբանական նախադիմութիւնք : Եւթովին ամենայն ուսմանց դասախօսութիւնք :

(1) Երբ ստոյգ է որ Հայոց պատմութիւն եւ աշխարհագրութիւն Հայաստանի՝ պատկերորդի, ինքնապաշտարանայ ջոնքիմ ստոյգ լինելոյն վերայ, ապա ուրիշմ անտեղի եւ անհիմն է ազգային լրագրաց ոմանց գանգատը ընդդէմ Ռուսաց կառավարութեան՝ թէ արգիլած է գիրքայլ գոտաւորութիւնները Ռուսաստանի Հայ վարժարանաց մէջ : Գրաւ. Լատին :

